

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
магістр
(освітній ступінь)

на тему:

**“Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед здобувачів
закладу загальної середньої освіти”**

Виконала:

здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
м25СР-з групи

Олена ВРУБЛЕВСЬКА

Науковий керівник:

д. пед. н., проф. Ольга ГУРЕНКО

Рецензент:

к. пед. н., доцент Анастасія ТУРГЕНЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ	
1. ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	6
1.1. Булінг як форма прояву соціального відхилення в учнівської молоді.....	6
1.2. Профілактика булінгу в учнівському середовищі: загальна характеристика, нормативно-правові основи та соціальні програми.....	18
1.3. Соціально-педагогічна профілактика булінгу в учнівському середовищі: практичний аспект.....	29
Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНО-	
2. ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	43
2.1. Визначення наявності явища булінгу в учнівському середовищі.....	43
2.2. Розробка проекту впровадження шкільної служби медіації як форми соціально-педагогічної профілактики булінгу.....	57
Висновки до другого розділу.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	74
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Зміни, які відбуваються останніми роками у нашій країні, призводять до того, що різко відбувається звуження соціального простору взаємодії та взаємовідносин серед підростаючого покоління. На даний момент ця взаємодія між підлітками найбільше відбувається у віртуальному світі соціальних мереж. Одним із небагатьох просторів, де постійно відбувається взаємодія і спілкування підліткової молоді є заклад освіти, зокрема загальної середньої, та класний колектив. Таким чином, певні відхилення у спілкуванні між підлітками, що раніше були поширені в різних соціальних групах, таких як гуртки, клуби, секції та інше, зараз майже повністю сконцентровані лише в межах класу та школи.

Одне з таких порушень у спілкуванні та взаємодії між підлітками, що як результат має важкі негативні наслідки та останнім часом набуває поширення в межах закладу загальної середньої освіти – це булінг. Термін “булінг” походить від англійського “bullying”, який визначається як цькування і залякування. У нашому дослідженні під булінгом ми розуміємо деструктивну конфліктну взаємодію в межах малої групи, при якій здійснюються регулярно повторювані насильницькі дії кривдником над жертвою, яка не здатна себе захистити. Булінг в межах закладу загальної середньої освіти є деструктивним способом реалізації потреби підліткового колективу у створенні внутрішньогрупової структури класу, основою якої буде принцип домінування.

Оскільки підлітковий вік є періодом перегляду соціальних стереотипів та вироблення нових, то важливо не допустити перехід звичайних підліткових конфліктів в таку деструктивну форму тривалого впливу на жертву як булінг, так само, як і не допускати виникнення жертви в осередку підлітків, оскільки існує ризик закріплення такої форми взаємодії з найслабшим підлітком, перенесення його на інший віковий етап, враховуючи й те, що жертва отримує достатньо серйозну психологічну, а не рідко й фізичну травму.

Вперше поняття “булінг” з’явилося у дослідженнях скандинавських вчених (К. Лагерспетц, Д.Ольвеус, Е. Роланд, Д. Лейн, П. Хайнеман, А. Пікас та ін.). Особливу увагу в дослідженнях цих науковців приділяється вивченню психологічного аспекту булінгу, опису його форм та видів, а також розробці заходів з попередження його виникнення та поширення.

Дослідженню явища булінгу присвячені праці українських та зарубіжних вчених: І. Сидорук, І. Бердишева, Т. Алексеєнко, Л. Лушпай, О. Барліта, А. Губко, А. Король та ін. Дослідженням соціального аспекту, розвитку та поширення, структури булінгу займалися наступні вчена: О. Кормило, А. Жеброва, С. Стельмах, Л. Лушпай та ін.

У 2018 році HBSC (Health Behaviour in School-aged Children study) провели опитування, та виявили, що серед опитаних підлітків віком від 10 до 17 років – 37,9 % були жертвами знущань, принижень або образ та 35 % брали участь в приниженні або ображанні інших. За результатами опитування “U-Report Україна” визначаються наступні основні причини булінгу: особливості характеру певних підлітків та ігнорування дорослими булінгу.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров’я Україна на сьогоднішній день посідає 4-е місце за рівнем проявів агресивності неповнолітніх серед європейських країн; в 2016 році займала 7-е місце за кількістю переслідувачів, 9-е місце за кількістю загиблих від цькування серед підлітків.

Зважаючи на актуальність вищенаведених проблем та відповідних завдань перед фахівцями соціальної роботи в системі освіти, нами була обрана тема **«Соціально педагогічна профілактика булінгу серед здобувачів закладу загальної середньої освіти»**.

Об’єкт дослідження: булінг в учнівському середовищі.

Предмет дослідження: соціально-педагогічна профілактика булінгу серед здобувачів ЗЗСО.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретичні засади соціально-педагогічної профілактики булінгу, розробити проєкт шкільної служби

медіації як засобу соціально-педагогічної профілактики булінгу серед здобувачів ЗЗСО.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз явища “булінг” та надати йому загальну характеристику.
2. На основі аналізу особливостей профілактики булінгу як соціально-педагогічної проблеми розкрити її нормативно правові основи, форми, методи та технології.
3. Визначити наявний рівень прояву булінгу в учнівському середовищі.
4. Розробити проєкт шкільної служби медіації за формою “рівний-рівному” як засобу соціально-педагогічної профілактики булінгу.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз наукової літератури, систематизація, типологізація, узагальнення);
- емпіричні (анкетування, опитування, тестування, проєктивні методики).

Структура магістерської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 35 найменувань та додатків. Загальний обсяг роботи становить 105 сторінок, із них основного тексту – 77.

ВИСНОВКИ

1. У ході нашого дослідження здійснено теоретичний аналіз явища “булінг” та визначено його загальну характеристику. “Булінг” визначаємо як: процес тривалого психічного та/або фізичного насильства з боку однієї людини або групи по відношенню до іншої, яка не здатна або немає можливості захистити себе сама в конкретній ситуації. З’ясовано, що в науковій літературі він визначається як багаторазовий напад (вербальний, психічний або фізичний) іншими людьми, хто має владу ситуативно або формально вище ніж у тих, хто не має можливості захиститися.

2. Визначено значущі законодавчі акти в контексті проблеми профілактики булінгу: Декларація прав дитини, Конвенції про права дитини, Закон України “Про освіту”, Закон України “Про охорону дитинства”, Закон України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”, Закон України “ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)”, Кодекс України про адміністративні правопорушення. Здійснено аналіз наявних соціальних програм з профілактики булінгу на державному рівні.

З’ясовано основні форми та методи, які можна використовувати у роботі щодо попередження та профілактики булінгу; напрями та етапи цієї роботи.

3. Проведено діагностичну роботу щодо визначення наявності явища булінгу в учнівському середовищі. Розроблено анкету, яка містить 18 питань. На основі аналізу даних, які ми отримали в ході констатуючого експерименту нами було виявлено, що опитані здобувачі знайомі з поняттям булінгу, формами його прояву; знають до кого звертатися, якщо булінг застосовується до них, або вони є свідками булінгу/цькування інших здобувачів. Проте, відповіді значної частки здобувачів (а саме: відсутність уявлень щодо явища булінгу/цькування; відсутність знань до кого можна звертатися по допомогу з цією проблемою; бездіяльність у випадках, коли вони були свідками булінгу/цькування тощо) свідчать про необхідність організації роботи щодо

соціально-педагогічної профілактики булінгу/цькування в учнівському середовищі.

4. Встановлено необхідність створення та організації у закладі загальної середньої освіти шкільної служби медіації як форми соціально-педагогічної профілактики булінгу/цькування.

Проект впровадження шкільної служби медіації у закладі загальної середньої освіти реалізується в три етапи: організаційно-інформаційний; системний та етап впровадження шкільної служби медіації. В його межах нами було розроблено анкету для підбору медіаторів; тренінгову програму для підготовки медіаторів шкільної служби медіації тривалістю – 4 дні і яка має на меті – підготувати медіаторів для здійснення шкільної медіації з врахуванням принципу “рівний-рівному”.

З’ясовано, що на сьогодні медіація є однією з конструктивних технологій створення безпечного і толерантного середовища для успішної соціалізації учнів загальної середньої освіти. У цьому контексті шкільна медіація представляє собою соціальний інструмент, який ефективно працює для попередження та вирішення конфліктів, створюючи безпечне середовище для всіх учасників освітнього процесу.

Перспективою подальших наукових пошуків є повномасштабне розгортання діяльності шкільної служби медіації у закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 1996, № 5. P. 165-184.
2. Olweus D. *Bullying at school: What we know what we can do*. N.Y. : Wiley-Black-well, 1993. 248 p.
3. Барліт О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі. Запоріжжя : Олекс, 2016. 52 с.
4. Безпалько О. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
5. Берзіня О. Профілактика виникнення та подолання виявів булінгу в дитячому середовищі. *Основи здоров'я*. 2018. № 17. С. 2-8.
6. Берковець Л. Агресія : причини, наслідки і контроль. К. : ПраймЄврознак, 2011. 512 с.
7. Белкіна-Ковальчук О. Профілактика та подолання булінгу в закладах вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 1. С. 3-8.
8. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі : статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. *UNICEF України*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine>
9. Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2-programagurtok.pdf>
10. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. *UNICEF Україна*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/5206/file/mediation%20skills.pdf>
11. Гребьонкін Є. Профілактика агресії та насилля в школі. Івано-Франковськ : Фенікс, 2016. 157 с.
12. Дубовик С. Профілактика булінгу в школі : п'ять напрямків роботи для завуча. *Заступник директора школи*. 2018. № 12. С. 22-23.

13. Дубровська Є. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні. К. : ВГО “Жіночий консорціум України”, 2019. 34 с.
14. Єкімова В. Жертви і кривдники в ситуації булінгу. *Сучасна зарубіжна психологія*. 2015. Т. 4, № 4. С. 5-10.
15. Єфремова Г. Причини та наслідки шкільного булінгу. *Педагогічна майстерність*. 2018. № 9. С. 37-42.
16. Запобігання та протидія проявам насильства : діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / Андрєєнкова В., Байдик В., Войцях Т., Калашник О. та ін. К. : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.
17. Капська А. Соціальна робота : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 324 с.
18. Клименко Ю., Сайко Н., Шевчук В. Соціально-психологічна профілактика булінгу в освітньому середовищі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (75). С. 73-75.
19. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 20.03.2023 р. № 8073-Х. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
20. Конвенції про права дитини від 20.11.2014 р. № 995_021. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
21. Костікова І., Гузенко Н. Профілактика булінгу в контексті формування досвіду моральної поведінки старших підлітків. *Теорія і методика виховання. Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 37. С. 333-336.
22. Крюкова Т. Вікові та крос культурні відмінності в стратегіях підростаючого покоління. *Психологія*. 2015. № 2. с. 5-15.
23. Лушпай Л. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2010. Вип. 4. С. 126-130.

24. Лушпай Л. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2013. Вип. 33. С. 85-89.
25. Маланцева О. Булінг в школі. *Соціальна педагогіка*. 2017. № 4. С. 90-92.
26. Мальцева О. Профілактика жорстокості і агресивності в підлітковому віці. *Педагогіка та психологія*. 2019. № 7. С. 51-54.
27. Мосіна О. Проблема булінгу в освітньому середовищі. *Концепт*. 2016. № 9. С. 144-148.
28. Нечаєва М. Природа агресії. *Вісник психосоціальної та корекційно-реабілітаційної роботи*. 2018. № 1, с. 73-80.
29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>.
30. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2012 р. № 1176. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13#Text>
31. Про освіту : Закон України від 01.01.2023 р. № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
32. Протидія булінгу в закладі освіти : системний підхід : метод. посіб. / Андрєєнкова В., Мельничук В., Калашник О. К. : ТОВ "Агентство "Україна", 2019. 132 с.
33. Профатіло Г. Характеристика підліткового булінгу та його правова дефініція. *Міжнародний науковий журнал "Трааль науки"*. 2021. № 2-3. С. 159-163.
34. Профілактика булінгу у літньому таборі : інтерактивні форми роботи : метод. рекомендації для вихователів, практичних психологів, соціальних педагогів / Ю. Бубра, О. Дрозд, І. Лісовецька, Л. Третиннікова. Чернігів :

Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ім. К. Д. Ушинського, 2019. 66 с.

35. Собкін В. Жертви шкільного цькування. К. : Поліграф, 2016. 157 с.